

ХӘВЕЛЛӘ КУН ЫРЛАХӘ

Хветәр АГИВЕР

“ТАСТАН, сәр айенчен, ылтән, көмөл, ахах, ёнчә яһараса килет. Тепәр енчен юрлаһсә таһсан сәр сине пурәнса ирттернә пыһак чун сассисем. Сав таһсанна чарәннә сасәсене паян, акә, хәвеллә кун ырлаһә ирәк панә – сисме-илтме пултаракана илтәнмелле яһарама, – Юрий Скворцовән тинтерех кәна сапанса тухнә “Кәрхи кунсем” кәнекине вулатпәр. – Пәхасчә сүт тәнче сине ёмәтри сак уяр кайәксен куһә витер. Сывләм тумламә хәех тәләнтермәш. Унта – сав сәскерен сакәнса тәраканскерәнче – ишсе сүреме те, пәр енчен чәмса тепәр енне тухма та пулат. Сар чечек чашки аһәнче пүртри пек утса сүреме те пулат. Мән тери тирпейлә те таса унта!

Саите хай сын иккенне те самантләха манса, хайне хай те туйми, курәнми пулса йәлтаһ сак сүт сәнтәләкра ирәлсе сүхалат. Чун кайәк туйәмәпе туйма пусласа кайәк савәнәсәпе савәнәт”.

Кәнекене виһә повес кәнә. Пәри – халә пәр сыпәкне илсе кәтартни – “Сәваллә вут” повес. Аһа ёләкхи пурнәсран илсе сьрнә.

Тепәр иккешә – “Уках хурәнәпе” “Кәрхи кунсем” повесем. Ку виһә хайлавә те – ман шутпа, үләмхи чәваш әрәвәсем сыпәкран сыпәка вуламаллискерсем. Хыс сәмахне, яланләха ырән та чәннән каләпласа, “классика шайәнчи произведенисем” тесе чәваш халәх писателә Хветәр Уяр сьрнә.

“Сәваллә вутпа” “Уках хурәнне” тепәр хутчен тимлесе тухрам. “Кәрхи кунсем” автобиографи повесә – ку таранччен кәнеки сене кәменни. Эпә ку хайлавсене халә те пурәнмалли әстаә Юрий Илларионович пирәнпе пәрле сүккишән питә кулянса вуларәм. Эпә хәсан, хәш вәхәтра Юрий Скворцовпа паллаһса туслашнине ас тумастәп, анчах та ун урлә Геннадий Айхипе пәрремәш хут курнәсни халә те асра. Эпә аһа, телее, упранса юлнә кун кәнекинче те сьрса хәварнә иккен. Акә, йәлт илсе кәтартам савәнтан. “Атьәр-ха эфир, сынсем, сын пулар” ятлә вәл. Хайлава Республикари сәмрәк авторсен канашләвә хысән тепәр кунне, 1962 сүлта юпа уйәхән 20-мәшәнче

сьрнә-мән: “18-мәш числа иртсе кайрә. Шупашкар тәрәх сәввәмсене вуларәм. Итле-кенсем киләштернә курәнәт.

Юпан 19-мәшәнче канашлу пусланчә. Унта Геннадий Айхи те пынәччә.

Кас күләм Вася Дмитриев, Юрий Скворцов, Николай Теветкел тата эпә пәрле пухәннәччә. Н.Теветкеле пәрса хәвартәмәр. Вася хәрәпе аяккалла тасалчә. Эфир виһәсән – Кәнтәр поселокне, Ю.Скворцовсем патне...

Тәләнмелле сәмрәкләх. Айхине аса илме сүлте тытса тәнә. Сасартәк эпә унпа сүретәп, калаһатәп, әссе сәнетәп. Ку вара хәех генилле!

Айхи – кәшт кәрнекләрех курайтәм. Хай вәл Айхи пек мар, Айхилле Айхи!

Пур-ха пирән /аслисен/ хушшинче Геннадие хәсәрлесси.

Айхи – ёмәр сүти, самана тарси мар! Малтанласа сәкна ёненессәм те килместчә. Анчах та тиврә!

Гена! Гена! Чәваш тәпрепчәкә. Эп сана хисеплетәп, саватәп.

Канашлу усси пур, әс пухни енчен мар, тус пухни енчен. В.Харитонов, Гена Айхи, Арсений Андреев тата ытти те.

Канашлура кирлә-кирлә маррине ытларах сүпәлтетрәс.

Айхи! Ку хай пәр тәнче! Пултәр Хемингуэй, Цветаева, Хлебникова, Пастернак, пирән Айхи вара... Ку тәләнмелле те тәләнмелле!

Сәтәк-сәтәк Уйәп Мишши т.ыт.те әс вәрентесшән. Тәмсайла хәтланни ку, тәмсайлани!!!”

Мән сав териех суккәр пулмалла-ши? /Пусәм сине пүкле хуйхә йәтәнса ансан, эпә Уйәп Мишши пирки шухәшәма пачах уләш-тартәм, хам ун пирки йәнәш шухәшланине әнланса илтәм. Эпә ун чухне Чәвашрадиора литературәпа драма кәларәмәсен редакцийәнче әсәлтәтәм. Хуйхәллә кунсенче пәрре сапла әсрен тухнә та эпә Радио сурчә енәпе Ленин проспекчәпе хам хуйхәмпә сүпәшса анаталла анатәп. Уйәп Мишши тәвалла хәпарат. Килне, ахәртнех. Вәл та Радио сурчә сывәхәнче, Ленин проспектәнчи пәр суртра пурәннине пәлеттәм. Мана курчә те касмалла мар сәртенех ман пата васкаса касрә. Сывләх сунса ала панә хысән вәл мана нумай хура-шур курнә сынла сапла ләплантарса каларә: “Ан хусәл, сирәп пул.

Тәрәшса әсле. Хуйху-суйху иртсе каятә вәл”, – терә. Эпә савән хысән сын пирки сын сәмахи вәсән кәна хахламалла маррине әнлантәм. Паян кун та Михаил Даниловичән – сыннән тата чаплә сәвәсән – сүтә. сәнарә ман чәрере кивелми упранәт. Литература вәл кәресе мар-сәке, литература вәл тата сүтәнчәк та мар, литература – әтемләх. Сапла кайнә эпә, яш ача, малалла кәрлеттерсе. Пур япалана та хай тупинчен хак пама хыпәнаканскер.

Асаттесен алипе паян кунччен те алласа ларас пулсан, пурәнни те харам.

Юрий Скворцов Геннадий Айхине питә киләштеретчә. Геннадий Айхи те Юрий Скворцова питә хисеплетчә. Шупашкара килсен Геннадий Айхин Юрий Скворцова курмасәр пәрре те каялла кайман пулә. Ялан пәрлеччә вәсем. Сәмаха киләшүрен тухса сүтсе янине пәрре те асәрхаман. Эпә телевиденире әсләнә чухне Николаев урамне те – эпә мәшәрәмпә пурәнкан пәр пүләмлә хваттере те – хәнана пәрлех пынәччә вәсем. Савән чухне кәшт хәрнә Юрий Илларионович хайән хулан сассипе аннене “Вәлле курчә ылтән хурт” юрәпа савәнтарса хәварнәччә. Геннадий Айхи вара Чәваш университетәнче вәренекен мәшәрәма Вальәна хайән темиһә сүл каялла кәнекеленсе тухнә “Франци позчәсем” куһарәвәсене сапла сәвәлласа парнелесе хәварнәччә:

“Валя! Ку саншән – сүл парни.

Әс – яшләх. – Ырә сәварни!..

Ген. Айхи.

15.XII.1972. Шупашкар. /“Сүл парни” – Университета кайма/.

Унтан тата тепәр тәле сьрса пани. Аһа вәл хамәр Писательсен союзә кәларнә сән үкәрчәклә хуланакан “Геннадий Айхи” букләчә сине сапла сьрнә:

“Яланна

Ырә,

тараватлә

кәмәләпе

савәнтаракан

Вальәна,

чунран тав туса!

Айхи.

1987, январән 23-мәшә”.

Халә сак кәтретсем – пурәнса ирттернә пурнәсән темер те хаклә палисем. Ах, вәхәт, вәхәт!.. Эпә, литература анинче калча-

ланма ёмәтленнә ача, чунлә тетесен еннелле туртәннә пулмалла сав...

Юрий Скворцовән прозәри әс месләчә – пуләмлә туйәм, авторә хай туйни-курни витер сәрхәннә үкәрчәклә чәваш кунә-сүлән куһсулә. Ку уйрәмаһ унән кәнекипе пәр ятлә “Кәрхи кунсем” автобиографи повесәшән курамлә.

Хветәр Уяр литературәри тәванән пыһак пултарулаһне терәс асәрхатә: “Кашни сәмах хай вырәнне тупнә. Пәтәм повес-калава пәр пыһак шухәш чәмәртаса тәрәт. Пәр “пушә” сыпәк сүк Скворцов хайлавәсенче”.

“Петя каснә-лартнә ашшә пекех. Анчах пәчәкрех. Аһа ытларах тәләх пуснә пулас”, – тет тата тепәр тәлте, “Кәрхи кунсем” повесре Ю.Скворцов. Вәл ашшәне питә юратнә: “Петя ура сине тәчә, ерипен вәрман хәррипе утрә. Ашшә те сак суллах, сакән пекех утнә ёнтә.

Куһ умне ашшән хурләхлә сәнә тухса тәрәт. Ун сассине те ас туса илет Петя. “Атте! Унтан хакләрах сын маншән сәр сине урәх пулман. Вәл манран сын тәвасшән тәрәшрә, ниһәсан сивә сәмах каламан, ятламан та. Унән ним вәрсәмасәр ләпкән сәс каласа хунә сәмахә патакран вәйләрах, витәмләрех тивсе кәретчә чуна. “Сапла шухәшласа Петяән чәри сурәлса тухас пек хәсәне-хәсәне илет. Тәнче ытла та пушшән, кичеммән кураңат. Унта ырә сынсем те пәтнә тейән. Кичемпе салхулаһ, инкекпе хуйхә кәна тәрса юлнә. Вәл пәтәм тавралаһа сарәлнә...”

Сывләм тумламә... “Пәхасчә сүт тәнче сине сак уяр кайәксен куһә витер. Сывләм тумламә – хәех тәләнтермәш. Унта – сав сәскерен сакәнса тәраканскерәнче – ишсе сүреме те, пәр енчен чәмса тепәр енне тухма пулат. Сар чечек чашки аһәнче пүртри пек утса сүреме те пулат. Мән тери тирпейлә те таса унта!”

Геннадий Айхи пекех, Юрий Скворцов та – сывләм тумламәсем. Чәваш сывләм-пурнәсән тумламәсем. Геннадий Айхин те, Юрий Скворцовән та кәрхи кунәсем иртсе кайнә ёнтә: “...Пәләте сүхе сурхах пек хәрлә хәм сапрә. Вәсен хушшинче пәләт таткаланчәкән сурәкәсем витер кәваккән паләракан юн тымарәсем пек кәвак пәләт кураңкалатә – йывәр сын шутне кәрә пусланә хәрарәманни евәрлә...”